

докторка історичних наук, професорка, провідна наукова співробітниця,
відділ історії міжнародних відносин та зовнішньої політики України,
Інститут історії України НАН України
(Київ, Україна), matio@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР НА КАВКАЗІ (1919–1921 рр.)

Висвітлюються основні напрями та проблеми діяльності надзвичайної дипломатичної місії УНР на Кавказі від часу її заснування у січні 1919 р. до написання рапорту про звільнення керівника – І.Красковського та припинення існування дипломатичного представництва у квітні 1921 р. Мета дослідження полягає у з'ясуванні завдань та функцій місії в умовах витіснення більшовиками уряду УНР із державної території, катастрофічного фінансового становища зовнішньополітичного відомства, що змушувало систематично скорочувати асигнування та штати дипломатичних установ, відсутності надійної підтримки іншими державами боротьби України проти російського більшовизму й офіційного визнання у світі. Ураховано здобутки української та зарубіжної історіографії. Оригінальність дослідження забезпечується використанням маловідомої архівної інформації з Центрального державного історичного архіву Грузії, відділу рідкісних книг і рукописів Центральної бібліотеки імені Якуба Коласа НАН Білорусі, Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Досліджено, що І.Красковському вдалося підготувати проекти міждержавних договорів (зокрема між УНР і Кубанською Республікою) та провести їх обговорення, забезпечити реєстрацію українців у зоні своїх повноважень і систематично популяризувати українську ідею, залучити широке коло політичних діячів до обговорення ідеї створення Чорноморсько-Балтійського союзу, започаткувати інститут почесних консулів. Висвітлено прагнення української громади Кримського півострова протистояти зросійщенню та роль І.Красковського у забезпеченні консульського захисту для кримських українців. Доведено, що за час свого існування дипломатична місія стала центром українства на Кавказі, Кубані, Криму. Істотну увагу приділено персоналіям вітчизняних дипломатичних представників, котрі діяли на Кавказі.

Ключові слова: надзвичайна дипломатична місія УНР на Кавказі, Крим, Красковський, Лісняк, Кулинський, Чорноморсько-Балтійський союз.

В історії вітчизняної дипломатичної служби 1919–1924 рр. на окрему увагу заслуговує діяльність закордонних дипломатичних представництв Української Народної Республіки. Їх створення пов'язано з формуванням дипломатичної та консульської служби в найбільш наближеній до сучасної форми. Початок цьому процесу поклало заснування 22 грудня 1917 р. Секретарства справ міжнародних шляхом реорганізації Секретарства справ міжнаціональних як державного органу, підпорядкованого Генеральному Секретарству Української Центральної Ради. Найбільшу кількість закордонних представництв було організовано Директорією УНР упродовж січня – початку лютого 1919 р. Розпочали діяльність (чи продовжили створені

за періоду Української Центральної Ради і гетьманату) п'ять посольств (у Німеччині, Австрії, Болгарії, Туреччині, Фінляндії) та сімнадцять надзвичайних дипломатичних місій (у Великобританії, США, Бельгії, Ватикані, Греції, Данії, Естонії, Італії, на Кавказі, у Латвії, Польщі, Румунії, Угорщині, Франції, Чехословаччині, Швеції, Швейцарії). Основною формою закордонних дипломатичних установ в Українській Народній Республіці стали надзвичайні дипломатичні місії. Завдання цієї статті полягає у висвітленні діяльності надзвичайної дипломатичної місії УНР на Кавказі в 1919–1921 рр., її завдань і функцій у надскладних внутрішніх і зовнішніх умовах.

Окреслена проблема не є *terra incognita* в українській історіографії. Одним із перших діяльність дипломатичної місії на Кавказі дослідив київський історик дипломатії В.Матвієнко¹, котрий у контексті вивчення розвитку дипломатичних стосунків України зі Всевеликим Військом Донським, Білоруською Народною Республікою, Кавказом, Фінляндією, Польщею, Естонією, Латвією й Литвою вказував на діяльність у Києві комісара Грузії у військових справах при УЦР Д.Вачейшвілі, заснування в місті грузинського консульства та призначення на консульські посади представників Української Держави в Тифлісі й Батумі², детально аналізував проблему з призначенням віце-консула УНР у Баку та характеризував особу В.Кужима. Окрему увагу В.Матвієнко присвятив діяльності дипломатичної місії на Кавказі. Слід при цьому зауважити, що хронологічні межі роботи місії автор вказував як 1919–1920 рр.³, натомість офіційно вона припинила існування наприкінці квітня 1921 р. Дещо обмеженою видається джерельна база цього дослідження, висновки якого ґрунтуються на архівній інформації, що міститься в документах із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, тоді як надзвичайно цінні матеріали, пов'язані з цією проблемою, зберігаються, зокрема, у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву Грузії, відділу рідкісних книг і рукописів Центральної бібліотеки імені Якуба Коласа НАН Білорусі. Частину документів із грузинського архіву першим виявив і запровадив у науковий обіг активний діяч української громади у Тбілісі, доктор сільськогосподарських наук, президент Союзу «Дніпро» Б.Синюк⁴. Завдяки його зусиллям, підтримки посольства України у Грузії та мерії Тбілісі 2005 р. було встановлено меморіальну дошку на будинку, розташованому поряд із тим, де працювала надзвичайна дипломатична місія УНР на Кавказі (проспект Руставелі, 7) та 2007 р. – на будинку, де діяло генеральне консульство УНР у Тбілісі (вул. Зандукелі, 10).

¹ *Матвієнко В.* Українська дипломатія 1917–1921 рр. на теренах постімперської Росії. – К., 2002. – 373 с.; *Його ж.* На шляху розбудови дипломатичної служби: перші відомства закордонних справ України // *Україна дипломатична.* – Вип.9. – К., 2008. – С.160–170 та ін.

² *Матвієнко В.* Українська дипломатія 1917–1921 рр. на теренах постімперської Росії. – С.176.

³ Там само. – С.182.

⁴ *Синюк Б.* Грузинсько-українські дипломатичні, економічні і громадські зв'язки на початку ХХ ст. // *Дипломатичні, громадські та економічні відносини між Українською Народною Республікою та Грузинською Демократичною Республікою у 1917–1922 рр.:* Збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Тбілісі, 2007. – С.44–60.

Встановлення меморіальної дошки в районі діяльності української дипломатичної місії зумовлене тим, що будинок, де вона справді розташовувалася, не зберігся. Однак українська громада у Тбілісі прагнула зберегти пам'ять про перше дипломатичне представництво УНР у Грузії. Цінність праць В.Матвієнка полягає ще й у тому, що він одним із перших звернувся до особи І.Красковського, розглянув політичні питання, котрими той опікувався як очільник дипломатичної місії УНР на Кавказі, хоч спеціально його життєвий шлях не досліджував.

Деякі згадки про діяльність І.Красковського на Кавказі, його співпрацю з представниками Кубані містять праці тернопільського історика І.Дацкова⁵. Питання співпраці місії з кримськими українцями, призначення ним українського консула у Криму та надання матеріальної допомоги на розбудову української справи на півострові висвітлив у кандидатській дисертації А.Іванець⁶. Прямі й опосередковані відомості про діяльність українських дипломатів на Кавказі містять праці грузинських авторів А.Бежуашвілі та С.Кіладзе⁷, котрі вивчали процес заснування дипломатичних і консульських представництв Української Держави й Демократичної Республіки Грузія, київського фахівця О.Купчика, а також азербайджанців М.Гасимли й А.Дамірова, які досліджували встановлення дипломатичних відносин між Україною й Азербайджаном⁸, джерелознавчі публікації архівіста з Києва С.Карамаша⁹, біографічні дослідження М.Труса¹⁰, О.Зубко¹¹, І.Матяш¹² та ін. про І.Красковського.

Питання встановлення консульських і дипломатичних відносин між Україною і Грузією в 1918 р. стали предметом обговорення на Міжнародній

⁵ Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр. – Тернопіль, 2009. – С.328–330.

⁶ Іванець А.В. Кримське питання в політиці Української Народної Республіки періоду Директорії (кінець 1918–1920 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2016. – С.80–87.

⁷ Кіладзе С. Невідомі сторінки дипломатії // Хроніка-2000. – Вип.43: Україна – Грузія. – К., 2001. – С.27–33; Бежуашвілі А. Україна і Грузія: дипломатичні відносини 1918–1920 рр. // Україна – Грузія: Хроніка-2000. – Вип.47/48. – К., 2002. – С.20–25.

⁸ Гасимли М.Дж., Купчик О.Р., Дамиров А.У. Украинско-азербайджанские политические отношения: история и современность. – К., 2014. – 160 с.

⁹ Карамаш С. Нові відомості про Василя Кужима – дипломата і віце-консула України в Азербайджанській Демократичній Республіці // Лідер двох епох: Азербайджансько-українські відносини через призму життя і діяльності Гейдара Алієва. – К., 2013. – С.218–225; Тагірзаде А., Карамаш С. Новые документальные сведения о В.Н.Кужиме (1884–1958) // Цивилизация. – 2014. – №8. – С.140–150.

¹⁰ Трус М. З архівау Людмили Краскоўскай; 3 гісторыі роду Краскоўскіх // Zapisy 36 / Belarusan Institute of Arts and Sciences. – New York; Miensk, 2013. – 130 p.

¹¹ Зубко О., Трус М. Білоруський слід в українській дипломатії (крізь призму життя Івана Красковського) // Київська старовина. – 2008. – №4. – С.92–101.

¹² Matyash I. Z Podlasia do Kijowa: Wkład Iwana Kraskowskiego w organizację ukraińskiej służby dyplomatycznej i konsularnej w latach 1918–1924 // Migracje a tożsamość narodowa mieszkańców Europy Wschodniej w XIX i na początku XX w. / Pod red. D.Michaluk. – Ciechanowicz, 2016. – S.255–282; Матяш І. «Це не роман, але історичний документ, який, може, допоможе нашим нащадкам зрозуміти цю добу великих змін» (Зі спогадів Людмили Красковської про батька) // Український історичний журнал. – 2017. – №4. – С.177–198; Її жс. Внесок білоруса Івана Красковського у формування української дипломатії (1918–1921 рр.) // Україна – Європа – Світ: Міжнародний зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини». – Вип.19. – Тернопіль, 2017. – С.314–329.

науковій конференції «Україна і Грузія: дипломатичні відносини, міжнародні зв'язки, культурна дипломатія» (Батумі, 9–13 травня 2017 р.). Публікація київського історика П.Гая-Нижника, що ґрунтується на матеріалах його виступу на цій конференції, побачила світ в ювілейному випуску спеціалізованого наукового щорічника¹³. Деякі згадки вона містить про діяльність місії, очолюваної І.Красковським.

Пропонована увазі читачів стаття враховує здобутки української та зарубіжної історіографії, але ґрунтується на маловідомих джерелах, частина яких уперше залучається в науковий обіг. Ідеться, зокрема, про документи, що зберігаються у ЦДІАГ, і які висвітлюють зусилля українських дипломатів щодо утворення табору в м. Поті для примусово мобілізованих до Добровольчої армії українців, котрі відмовилися від евакуації в її складі; про боротьбу за звільнення громадян з українськими національними паспортами, затриманих більшовицьким загоном, і проти примусової відправки їх до радянської Росії, про пропозицію І.Красковського щодо економічної допомоги українцям Чорноморського узбережжя Грузії, про виплату надзвичайній дипломатичній місії УНР на Кавказі 500 тис. руб., виданих українською стороною грузинському представництву в Києві та ін. (фонд 1861 «Управління справами Демократичної Республіки Грузія»). Інтерес становить також особистий фонд 16 Івана Гнатовича Красковського у відділі рідкісних книг і рукописів Центральної бібліотеки імені Якуба Коласа НАН Білорусі, де збереглися його листування, спогади, фотографії, сімейні альбоми, автобіографії. Найбільша кількість документів, пов'язаних із діяльністю дипломатичної місії на Кавказі, міститься у ЦДАВО України, деякі важливі матеріали відклалися у фондах ЦДАГО України. Загалом джерельна база дослідження охоплює, крім архівної інформації, законодавчі акти, періодику, опубліковані спогади учасників та очевидців тих подій.

Українське дипломатичне представництво на Кавказі було створене згідно з наказом Директорії по Міністерству закордонних справ УНР №76 від 26 січня 1919 р.¹⁴ – за кілька днів до захоплення Києва більшовиками. Повноваження голови місії І.Красковського поширювалися на Азербайджан, Вірменію та Грузію, які оголосили 1918 р. про свою незалежність, схваливши відповідні акти (26 травня – Грузинська Демократична Республіка; 28 травня – Азербайджанська Демократична Республіка та Демократична Республіка Вірменія). Основним місцем осідку місії було визначено Тифліс.

6 лютого 1919 р., уже у Вінниці, куди виїхав витіснений зі столиці уряд Директорії УНР, наказом №55 на посаду радника місії було призначено письменника й публіциста, вихідця з польської дворянської родини шведського походження, прихильника возз'єднання Криму з Україною під управлінням намісника гетьмана, редактора проукраїнської газети на Криму Євгена Адольфовича Ганейзера; аташе – члена УЦР від Південно-Західного

¹³ *Гай-Нижник П.* Україна – Грузія: становлення міждержавних та дипломатичних взаємин (1917–1921 рр.) // *Україна дипломатична.* – Вип. XVIII. – К., 2017. – С.124–142.

¹⁴ Центральный державный архив вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.42.

фронту Всеросійського союзу міст та останнього київського губернського комісара (з грудня 1918 – по січень 1919 рр.) Зіновія Григоровича Моргуліса; урядовця – колишнього службовця гетьманської комендатури, підсаула Івана Алоїзовича Полянського зі вказаним терміном початку діяльності – 26 січня¹⁵. Наступного дня наказ про створення місії опублікував «Вісник Української Народної Республіки»¹⁶. На утримання місії та дорогу її співробітників до місця призначення відповідним законом було виділено 22 тис. руб.¹⁷ Упевненості в подальшому регулярному фінансуванні не було. Певні надії на матеріальну підтримку діяльності місії на місці призначення давав лист на ім'я І.Красковського за підписом голови Директорії УНР В.Винниченка з дорученням отримати від грузинського уряду 500 тис. руб.¹⁸ Таку суму рішенням Ради Народних Міністрів УНР від 10 січня 1919 р. за доповіддю міністра фінансів було виділено як безвідсоткову позичку з коштів державної скарбниці на три місяці вповноваженому у справах Грузії, причому 100 тис. – у рублях, а 400 тис. – «керенками»¹⁹. Очільник грузинського представництва В.Тевзая підтвердив отримання грошей і висловив зі свого боку клопотання перед власним урядом про надання відповідних коштів українському колезі. Вони мали залишитися в розпорядженні І.Красковського як благочинний фонд для використання з метою підтримки українських установ і матеріальної допомоги українським громадянам²⁰.

18 лютого голова місії отримав доручення «подбати про скоріше визнання Генеральним консулом на Кавказі Л.Лісняка»²¹, а наступного дня наказом №74 персональний склад місії поповнився урядовцем Андрієм Венедиктовичем (Бенедиктовичем) Тишкевичем. Граф А.Тишкевич походив із відомої родини великих землевласників Віленщини²². Як секретар місії, він став надійним помічником для її керівника. Співробітники невідкладно почали готуватися до від'їзду.

Однак склад дипломатичного представництва коригувався під впливом суб'єктивних чинників. Першим, ще у Вінниці, відмовився їхати на Кавказ аташе З.Моргуліс. Особисті мотиви, які змушували шукати призначення до дипломатичних місій в Європі державних службовців, письменників, громадських діячів, задля виїзду за межі охопленої полум'ям революції України, щодо місії на Кавказі не були переконливими. Зберегти штат вдалося непростим питанням. Попри втрату у своєму персональному складі,

¹⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.269. – Оп.1. – Спр.24. – Арк.19.

¹⁶ Вісник Української Народної Республіки (Вінниця). – 1919. – 7 лютого. – С.1.

¹⁷ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.79.

¹⁸ Центральний державний історичний архів Грузії (далі – ЦДІАГ). – Ф.1861. – Оп.2. – Спр.94. – Арк.2.

¹⁹ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки: Листопад 1919 – листопад 1920 рр.: Документи і матеріали: У 2 т., 3 ч. – Т.1. – К., 2006. – С.170; ЦДАВО України. – Ф.1065. – Оп.1. – Спр.14. – Арк.45.

²⁰ ЦДІАГ. – Ф.1861. – Оп.2. – Спр.94. – Арк.2.

²¹ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.48. – Арк.49.

²² Выписки из Виленских губернских ведомостей [Електронний ресурс]: <http://forum.vgd.ru/1361/52317/20.htm>

місія 20 лютого виїхала з Вінниці. Першим пунктом зупинки планувалася Одеса, звідки українські дипломати збиралися вирушити далі морем. Окрім дипломатичних документів, І.Красковський із собою мав охоронний лист міністра закордонних справ зі зверненням до британського військового командування в Новоросійську й Батумі щодо сприяння його безпечному проїзду для встановлення комерційних відносин із кооперативами установами Кубані та Чорноморського узбережжя²³.

21 лютого місія прибула до Одеси, де довелося затриматися через візування французькою адміністрацією паспортів та майже двомісячне очікування сталої навігації. З її відкриттям співробітники і члени їхніх родин пароплавом вирушили в напрямку Новоросійська. Однак уже в дорозі отримали звістку, що в місто потрапити неможливо – туди нікого не пускали. Тож довелося чекати на виїзд ще й на Криму. У Севастополі зупинилися на кілька годин, а в Ялті затрималися значно довше. Під час зупинки на півострові написав рапорт про звільнення радник Є.Ганейзер²⁴. Тимчасово залишився тут для обстеження умов життя кримської української громади урядовець І.Полянський. Подальший шлях вимагав винахідливості, оскільки виданих на дорожні витрати грошей «далеко не хватало»²⁵. І.Красковському довелося залишити на певний час родину в Ялті, а разом із А.Тишкевичем вирушити на Кавказ «військовим човном»²⁶.

У Новоросійську вони 10 днів очікували на пароплав до Батумі. Там І.Красковський зустрівся з головою Кубанської крайової ради М.Рябоволом, обраним на цю посаду 24 жовтня 1918 р. У травні того року він очолював делегацію Законодавчої ради Кубанської Народної Республіки до Києва для переговорів із гетьманом П.Скоропадським і був «щирим українцем». М.Рябовол мав надзвичайний авторитет серед колеґ як палкий патріот Кубані та прихильник суверенних прав своєї республіки²⁷. І.Красковський обговорив із ним перспективи створення Чорноморської конфедерації та питання про сплату проросійським урядом Кубані коштів на надане за часів гетьманату військовоє спорядження. Однак надалі розвинулися домовленостям не судилося через убивство М.Рябовола денікінцями у червні 1919 р. Проте для І.Красковського його слова були важливим сигналом про те, що «Кубань жде активної політики з боку України»²⁸.

За допомогою очільника Кубанської крайової ради 25 березня українські представники виїхали до місця призначення. Із Батумі лише 4 квітня, провівши півтора місяці в дорозі, вони нарешті потрапили вже без зайвих пригод до Тифліса. Як згадував О.Лотоцький, «дипломатична місія

²³ Матвієнко В.М. Українська дипломатія 1917–1921 рр. на теренах постімперської Росії. – С.110.

²⁴ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.42. До 1923 р. він залишався на Криму: працював страховим агентом, рахівником, шкільним учителем у Місхорі. Згодом переїхав у Москву. Репресований 1938 р.

²⁵ Там само. – Спр.48. – Арк.49.

²⁶ Красковська Л. З давніх часів. – Прешув, 1999. – С.54.

²⁷ Польовий Р. Микола Рябовол – великий українсько-кубанський політичний діяч [Електронний ресурс]: <http://ukrlife.org/main/kubann/riabovol.html>

²⁸ Лотоцький О. В Царгороді. – Варшава, 1939. – С.127.

прибула на Кавказ у складі лише двох осіб – голови п. Ів. Ігн. Красковського та урядовця гр. Мих. Бенед. Тишкевича²⁹. На місці з'ясувалося, що призначений Військовим міністерством УНР на посаду військового аташе отаман Гавришко також не приїхав. Відтак місії довелося розпочати роботу в неповному складі. Тимчасово на посаду урядовця на місці було призначено сотника української армії О.Євтухова³⁰.

Для розміщення представництва і проживання співробітників голова місії винайняв в І.Осипова квартиру №2 (7 кімнат із господарськими приміщеннями й підвалом) у будинку №3 на Верійському узвозі за 9 тис. руб. на рік з умовою щоквартальної оплати та продовження договору оренди³¹. Будинок стояв на короткій, стрімкій вулиці, досить далеко від центра міста, і був зведений так, що з вулиці помешкання було на першому, а з двору це був другий поверх³². Облаштували приміщення як багатофункціональне: тут працював голова місії, проводилися наради, а іноді приймали гостей.

Невдовзі після приїзду І.Красковський повідомив МЗС УНР, що вірчі грамоти очільникам урядів Грузії, Вірменії та Азербайджану він вручив під час офіційних зустрічей³³. Представники дипломатичного корпусу в Тифлісі зустріли українського посла без особливих емоцій. На офіційні візити згодилися лише польські та литовські представники. Представник Великобританії, у сфері політико-економічного впливу якої перебувало тоді Закавказзя, комісар Джон Олівер Вордроп відмовився прийняти І.Красковського як державного представника, але зустрівся з ним як із приватною особою. Така позиція не засвідчувала готовності англійської адміністрації визнати незалежну УНР. Однак уже саму зустріч українські дипломати сприйняли як позитивний факт. Найкращі стосунки в українського посланця склалися з папським візитатором О.Дельфуше, котрий сприяв установленню контактів української місії з італійським і французьким представництвами³⁴.

Відповідно до службових обов'язків голові дипломатичної місії підпорядковувалися створені ще за гетьманату консульства в Тифлісі й Баку. З огляду на спеціальне доручення від Директорії подбати про якнайшвидше визнання Л.Лісняка генеральним консулом на Кавказі І.Красковський невідкладно з'ясував причини відсутності екзекватур. Такими причинами виявились, з одного боку, непередбачувані обставини – багаж Л.Лісняка, в якому містилися й офіційні документи, було вкрадено в дорозі; з другого – протидія О.Кулинського, призначеного раніше й відкликаного, який не хотів залишати посаду, а з третього – те, що «Л.Лісняк не тішився ніколи популярністю серед грузин»³⁵. Останнє було зумовлене його попередньою діяльністю за часів Російської імперії управителем казенної палати

²⁹ Там само. – С.125.

³⁰ Там само.

³¹ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.48. – Арк.41.

³² Красковська Л. З давніх часів. – С.57–58.

³³ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.73.

³⁴ Там само. – Арк.49 зв.

³⁵ Там само. – Арк.49.

на Кавказі та службою при ставці Кавказької армії, де він «давив грузин»³⁶. Окрім Л.Лісняка та О.Кулинського, до штату генерального консульства в Тифлісі у серпні – листопаді 1918 р. призначення отримали В.Бутков (секретар консульського агентства І розряду), М.Ковалевський (консульський агент І розряду), О.Дробішевський (секретар). Серед листопадових призначень О.Кулинський числився консульським агентом (наказ №254 від 20 листопада 1918 р.) в підпорядкуванні генеральному консулові Л.Лісняку³⁷.

Як досвідчений управлінець і дипломатичний працівник, І.Красковський налагодив контакт із МЗС Грузії. Його перші звернення до грузинського зовнішньополітичного відомства стосувалися сприяння щодо виплати надзвичайній дипломатичній місії УНР отриманих від української сторони грузинською місією в Києві 500 тис. руб.³⁸ Грузинська сторона планувала негайно виплатити вказану суму з військового фонду, однак затвердження протоколу засідання уряду від 15 квітня, під час якого було ухвалено рішення про сплату українській стороні боргу, відтермінувалося³⁹.

Одночасно І.Красковський надіслав до МЗС Грузії вербальну ноту щодо прискорення визнання українського консула, однак швидкої відповіді не отримав. 15 квітня він запропонував Л.Лісняку обійняти вакантну посаду радника місії. Лише після повторного звернення 8 травня голова місії отримав підтвердження визнання Л.Лісняка генконсулом УНР на Кавказі з розташуванням генерального консульства в Тифлісі. Той одночасно залишався на посаді радника місії до 1 грудня. І.Красковському вдалося досягти й визнання Л.Лісняка генеральним консулом зовнішньополітичними відомствами Вірменії (16 травня) та Азербайджану (5 серпня).

У серпні до виконання своїх обов'язків повернувся урядовець І.Полянський. Перебуваючи на Криму, він був заарештований більшовиками й понад місяць провів у в'язниці. Але на той час посаду аташе Директорією було скорочено. Із метою зберегти українську дипломатичну присутність у зарубіжних країнах на тлі катастрофічного браку коштів уряд УНР неодноразово проводив скорочення штатів та зменшення видатків на утримання дипломатичних місій⁴⁰. І.Полянський мав повертатися до місця розташування МЗС УНР, однак коштів на його повернення в місії не передбачалося. У зв'язку з цим І.Красковський видав 19 і 25 серпня накази про призначення його на посаду аташе з 20 березня 1919 р. із платнею 3225 руб., із відповідними надбавками «на дорожнечу життя»⁴¹. І.Полянський перебував на цій посаді до 1 вересня 1920 р., а 9 вересня, отримавши 60 тис. руб. «для подорожі на Україну», залишив Тифліс⁴².

Кадрова та фінансова ситуація ускладнювалася ще й тим, що консульський агент О.Кулинський, звинувачений грузинською владою у шахрайстві,

³⁶ Там само. – Спр.337. – Арк.51 зв. – 52.

³⁷ Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.24. – Арк.19.

³⁸ ЦДАГ. – Ф.1861. – Оп.1. – Спр.94. – Арк.1.

³⁹ Там само. – Арк.3.

⁴⁰ ЦДАВО України. – Ф.4455. – Оп.1. – Спр.3. – Арк.76.

⁴¹ ЦДАГО України. – Ф.269. – Оп.1. – Спр.24. – Арк.19.

⁴² Там само.

усіма засобами намагався зашкодити отриманню екзекватур Л.Лісняком. І.Красковському довелося проводити внутрішнє розслідування, у ході якого з'ясувалося, що О.Кулинський за короткий час перебування на посаді «вів не українську політику, а навіть часом ворожу до України», а з приходом до влади Директорії подав офіційний запит до грузинського уряду щодо визнання ним уряду УНР⁴³. Стало відомо також, що за безпідставне видавання українських посвідчень він був звинувачений грузинською стороною у спекуляції й хабарництві⁴⁴, приховував гроші, отримані за консульські збори. Загалом витрати консульства за період його «діяльності» залишалися нез'ясованими. Він відмовлявся передавати справи Л.Лісняку й не здав на зберігання до Українського комісаріату на Кавказі архів консульства⁴⁵. Ураховуючи ці обставини, голова місії категорично вимагав звільнення О.Кулинського без будь-яких виплат і наказав йому передати всі справи та архів Л.Лісняку⁴⁶. І.Красковський звертався до МЗС Грузії по допомогу, але грузинська сторона ухилилася від втручання в українські справи. Зрештою за відсутність особистого авторитету та діяльність, несумісну з консульськими обов'язками, О.Кулинського було звільнено⁴⁷ і він виїхав із Тифліса. Зберігаючи останню безпідставну надію на збереження посади, О.Кулинський вирушив до Стамбула, де сподівався поскаржитися послові на «кривду». Натомість О.Лотоцький лише констатував, «з якою обережністю треба призначати на відповідальні консульські посади»⁴⁸.

До виконання обов'язків віце-консула в Батумі голова місії 15 квітня 1919 р. поставив Євгена Степановича Засядька, призначеного на посаду консульського агента 1-го розряду за рекомендацією української громади в Баку ще в листопаді 1918 р. Уродженець Полтавщини, «щирий українець, людина чесна, здібна, працююча і досить освічена»⁴⁹, до приїзду на Кавказ працював у губернській адміністрації. У Баку він був активним членом українського товариства «Просвіта», очолюваного Люцієм Ремігійовичем Кобилянським. У 1918 р. Є.Засядько повернувся в Київ, «щоб служити Україні»⁵⁰. Саме Л.Кобилянський, ураховуючи фаховість, патріотизм, знання французької мови та потребу належного українського консульського представництва на Кавказі ініціював Є.Засядька на посаду консула в Батумі⁵¹. Виконувачем обов'язків позаштатного радника віце-консула став О.Скалевий, «людина щира і здатна до цієї праці»⁵². Таким чином, зусиллями І.Красковського роботу консульств було відновлено.

⁴³ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.73.

⁴⁴ Гасымлы М.Дж., Купчик О.Р., Дамиров А.У. Украинско-азербайджанские политические отношения: история и современность. – С.77, 89.

⁴⁵ Там же. – С.77.

⁴⁶ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.43 зв.

⁴⁷ Гасымлы М.Дж., Купчик О.Р., Дамиров А.У. Украинско-азербайджанские политические отношения: история и современность. – С.77.

⁴⁸ Лотоцький О. В Царгороді. – С.125.

⁴⁹ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.184. – Арк.6.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Див.: Матяш І. Українська консульська служба 1917–1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії. – К., 2016. – С.147–148.

⁵² ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.44 зв.

На початку червня 1919 р. до Батумі прибула українська військова місія до народів Північного Кавказу, сформована з ініціативи міністра військових справ отамана О.Шаповала з метою проведення підготовчої роботи щодо вербування горців до української армії та формування за умови одержання відповідних коштів 10 тис. горських вояків⁵³. Її очільникові – полковникові Миколі Мусійовичу Чеховському – І.Красковський запропонував обійняти незаміщену посаду військового аташе місії УНР з огляду на збіг функцій і завдань. Відповідний наказ було видано 1 липня. Саме тоді дипмісія дісталася Тифліса, адже «без пояснення причин» її голова й сотник Ф.Шаповал були затримані на деякий час за наказом зі Стамбула в Батумі британським командуванням⁵⁴. Та належно розгорнути роботу військовій місії не вдалося через дії колишнього командувача Окремої Запорозької дивізії, уродженця Аджарії генерала О.Натієва. За інформацією, що її мав О.Лотоцький, той вступив «до Добровольчої армії з метою набрати на Кавказі військовий кадр та, вступивши з ним на Україну, прилучитися до українського війська»⁵⁵. План було викрито, О.Натієва відкликано, але грузини, уважаючи, що він збирав війська для А.Денікіна, ліквідували його⁵⁶. Відтак припинила діяльність і військова місія, а М.Чеховський залишився військовим аташе в підпорядкуванні І.Красковського. Військовому аташе підлягали старшина для доручень, радник військової місії полковник П.Грізер та місцевий українець полковник Проценко⁵⁷. У штаті місії працювали інші місцеві мешканці за вільним наймом: О.Свтухів, Л.Дубик, Н.Сумцова-Джунковська. Уважаючи, що така кількість військових для дипломатичної місії зайва, О.Лотоцький подав пропозицію до уряду відкликати місію полковника М.Чеховського, а її кошти використати на придбання військового майна для української армії з головної бази амуніції військ Антанти у Салоніках⁵⁸.

Для збереження позитивного образу дипломатичної місії важливо було у цей час поширювати правдиву інформацію про Україну. Потреба у цьому була очевидна ще й через неправдиві тенденційні відомості, які систематично поширювали більшовики. Із метою ознайомлення місцевих мешканців і представників дипломатичного корпусу з українським життям І.Красковський планував створити друкований орган місії. Він наголошував у зверненнях до МЗС УНР на потребі регулярного отримання відомостей про Україну з метою «вірного інформування Кавказу» та успішної роботи очолюваної ним місії⁵⁹, запевняв, що англійське командування «любезно погодилося передавати через Константинополь повідомлення на Україну»⁶⁰. За участі представників Грузії, Вірменії, Туркестану ним було засновано

⁵³ Матвієнко В.М. Українська дипломатія 1917–1921 рр. на теренах постімперської Росії. – С.189.

⁵⁴ Див.: Бежуашвілі А. Україна і Грузія: дипломатичні відносини 1918–1920 рр. – С.59.

⁵⁵ Лотоцький О. В Царгороді. – С.125.

⁵⁶ Там само. – С.126.

⁵⁷ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.42 зв.

⁵⁸ Лотоцький О. В Царгороді. – С.126.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.74.

тижневик «На рубеже» та щоденну газету «Новь», але за браком коштів розвинути видавничу діяльність не вдалося.

Невдовзі після приїзду місії довелося долучитися до розшуку в Тифлісі майна та архівів, зібраних діловодом гетьманського відділу охорони пам'яток старовини й мистецтва Головного управління мистецтв і національної культури Г.Стеллецьким як керівником військово-археологічної наукової експедиції у завойованих Туреччиною країнах. Через наступ більшовиків йому не вдалося вивезти з Тифліса виявлені щоденники, документи та артефакти. Щодо цього питання голова відділу М.Біляшівський звернувся ще до МЗС Української Держави, але спроби вирішити його було здійснено вже з приходом до влади Директорії. Передбачалося, що документи мають зберігатися в помешканні співробітника експедиції Ф.Постникова, на розі вулиць Троїцької і Графської⁶¹. Завдання полягало не лише в пошуках матеріалів, але й з огляду на їх наукову вартість здобуття охоронної грамоти для цього зібрання. До приходу до влади Директорії завершити ці пошуки не вдалося.

Пріоритетним завданням дипломатичної місії залишалось все-таки налагодження політичної співпраці задля реалізації спільної мети – захисту інтересів новостворених держав на міжнародній арені. Зокрема І.Красковський ретельно вивчав ставлення політичних лідерів Кавказу й Кубані до ідеї Чорноморського союзу. Актуалізацію у закордонній політиці УНР ідеї створення Чорноморсько-Балтійського союзу він уважав дієвим інструментом захисту від «Московщини»⁶². У надісланому до МЗС УНР звіті щодо цього питання він наголошував, що ця ідея «зустрічає велике співчуття» на Кавказі й Кубані з розумінням, що ініціатива щодо створення такої організації та головна роль у ній має належати Україні, як тільки вона звільниться від більшовиків⁶³. Із метою ближчого ознайомлення з перспективами формування союзу він вирушив на Кубань, до Кубанської ради.

Окрім політичних питань, І.Красковський вивчав й економічні. Нагадуючи українському уряду про те, що під час гетьманату Кубанській раді було надано на кілька мільйонів артилерійського спорядження, він пропонував вимагати від кубанського уряду повернення грошей, які могли б скласти спеціальний фонд для розвитку українських економічних підприємств на Кавказі та Кубані. Формулювалися при цьому й конкретні пропозиції: придбати для України мідні рудники на Кавказі (поки була можливість це зробити, на його думку, порівняно легко); започаткувати українську бавовняну справу в Мугані, де мешкали багато українців і розвивалося бавовництво. Підготовлені ним аналітичні звіти засвідчували ретельне опрацювання головою місії питань, які він розглядав, і компетентність І.Красковського як українського дипломата.

У серпні 1919 р. до нього звернулися представники української громади на Кримському півострові з проханням передати до Міністерства закордонних справ УНР подані ними документи щодо вирішення питання про

⁶¹ Там само. – Оп.1. – Спр.29. – Арк.12.

⁶² Там само. – Оп.2. – Спр.311а. – Арк.21 зв.

⁶³ Там само. – Оп.1. – Спр.29. – Арк.74.

визнання прав українського консульства на Криму за Виконавчим комітетом (Малою радою) Крайової ради Криму або заснування тут представництва УНР⁶⁴. Мета діяльності Крайової ради полягала у «просвіті і піднесенні культури та добробуту українського народу і взагалі обороні прав українського населення Криму»⁶⁵. Як зауважив А.Іванець, складність ситуації для розвитку українського руху на Криму полягала в тому, що «практично всі влади, які встановлювали контроль над півостровом у 1917–1920 рр., ставилися до нього неприхильно або вороже, а українці були лише третьою за чисельністю групою із відносно слабкою представленістю в органах влади й самоврядування»⁶⁶. Таким чином, вони потребували підтримки уряду незалежної України. Прохання ґрунтувалося на рішенні з'їзду представників українських організацій Криму, що відбувся 11 серпня 1919 р. у Севастополі за участі представників українських громад Алушки, Євпаторії, Сімферополя, Севастополя, Ялти. Делегати з'їзду обрали українським консулом педагога, журналіста, громадського діяча Павла Єрофійовича Горянського, а місцем осідку консульства визначили Ялту (вул. Дворянська, 10)⁶⁷. Подібні установи на Криму вже функціонували: у травні 1919 р. Грузинський національний комітет утворив в Ялті грузинське консульство, яке діяло до 1920 р.⁶⁸ «Таке представництво необхідно для піднесення української національної справи в Криму, котра з плином часу все дужче занепадає. Без коштів і достойних поводитирів українське мійське громадянство в Криму лишиться беззахисним проти обрусительних заходів російського уряду і населення буде змушене цілком зденаціоналізуватися»⁶⁹, – ішлося у зверненні представників громади до МЗС УНР.

Ідея, що спонукала кримських українців до такого звернення, була значно ширша за їхні побутові, навіть культурні інтереси. Ішлося про ідею національну. Її підтримувала й Татарська Директорія, і Курултай. Керманічі татарського народу вважали «бажаним і потрібним» заснування українського представництва на Криму «для спільної діяльності попліч з українцями в обороні національних прав обох народів»⁷⁰. Кримські українці вважали І.Красковського авторитетним порадником у справі утворення українського представництва з огляду на його діяльність у сфері «дотримання українського національного руху в колоніях» та фахівця у «східній політиці»⁷¹. За дорученням голови місії секретар А.Тишкевич переслав відповідно засвідчені копії звернення, витягу з рішення з'їзду та копію статуту Крайової української ради у Криму на рішення уряду УНР⁷². А І.Красковський, користуючись своїм правом глави дипломатичної місії в умовах практично повної відсутності

⁶⁴ Там само. – Оп.3. – Спр.50. – Арк.4 зв.

⁶⁵ Там само. – Арк.4.

⁶⁶ *Іванець А.* Кримське питання в політиці Української Народної Республіки... – С.83.

⁶⁷ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.50. – Арк.3.

⁶⁸ *Іванець А.* Кримське питання в політиці Української Народної Республіки... – С.83.

⁶⁹ Там само. – С.4.

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Там само. – С.4 зв.

⁷² Там само. – С.7.

комунікації з урядом, доручив П.Горянському «взяти на себе захист українців на правах консула»⁷³.

Восени І.Красковський забрав родину з Ялти до Тифліса. На літній період він орендував в Н.Абагадзе дачу неподалік селища Сурамі. Це було маленьке містечко, яке мало лише залізничну станцію, пошту й кілька невеликих крамниць⁷⁴. За спогадами Л.Красковської, помешкання не було надто вигідне, із кухнею в окремій «дерев'яній будці» і загальною для всіх мешканців «студнею»⁷⁵. Від дачі до Сурамі можна було дістатися за 20 хв. алеєю зі старих дерев, а за будинком починався ліс. У години відпочинку І.Красковський спілкувався з колегами. Як згадувала його донька, українського дипломата відвідував у Сурамі М.Чокаев (Чокай) – посол Туркестану у Грузії⁷⁶. Вони здійснили навіть прогулянку в горах.

Невдовзі українські представники отримали повідомлення про нове скорочення фінансування. Задля створення більш-менш відповідних умов роботи за постійного подорожчання продуктів І.Красковський вирішив виплачувати співробітникам місії щомісячну допомогу в розмірі ставки⁷⁷. Найскладнішим було матеріальне становище консульства в Батумі: з січня по квітень 1919 р. (до прибуття місії) консул практично не отримував платні. Водночас значно скоротилися прибутки від виконання консульських функцій, оскільки через тотальну дорожнечу (ціна фунта м'яса сягала 100–150 руб.) клієнти консульства не мали змоги платити консульське мито.

Фінансові труднощі стимулювали пошуки інших можливостей отримання коштів. 15 листопада 1919 р. І.Красковський підписав договір зі співвласником тифліського Торговельно-промислового товариства «Центроторг» (юридична адреса: Михайлівський проспект, 55) Овсієм Івановичем Португаловим про фінансову участь у діяльності підприємства. Із цією особою як представником управління справами Галицько-Буковинського комітету І.Красковський був знайомий ще під час перебування на посаді заступника міністра внутрішніх справ Української Держави. «Центроторг» виконував різноманітні торговельно-комісійні операції, включаючи надання в оренду складських приміщень і забезпечення зберігання товарів на складах, створення довідкового бюро адресного столу, видання телефонних книг та іншої довідкової літератури широкого вжитку. Згідно з цим договором, І.Красковський викупляв чверть долі власників товариства і вносив 30 тис. руб. на розвиток його діяльності. При цьому особиста праця нового співвласника в конкретних справах не передбачалася, але йому надавалося право контролювати видатки і прибутки товариства. Договір було укладено терміном на один рік із можливістю пролонгації та умовою, що щомісячний прибуток І.Красковського становитиме не менше 3 тис. руб. У разі

⁷³ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.46.

⁷⁴ *Красковська Л.* З давніх часів. – С.62.

⁷⁵ Там само.

⁷⁶ Там само. – С.64.

⁷⁷ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.50. – Арк.26.

невиконання цієї вимоги обумовлювалася можливістю розірвання ним договору в односторонньому порядку з поверненням вкладених коштів⁷⁸.

15 листопада перед І.Красковським як офіційним представником УНР було порушено питання представником коаліційної Ради оборони Північного Кавказу й Дагестану про інший договір політичного характеру. У зверненні йшлося про потребу довести до відома українського уряду пропозицію щодо підписання договору про взаємне сприяння в боротьбі з Добровольчою армією. Окупація денікінцями Дагестану й Чечні, конфіскація продовольства для потреб армії та оголошення мобілізації серед горців спричинили збройний опір місцевого населення⁷⁹. Важливою умовою взаємодопомоги, відображеною у проекті угоди, було надання УНР як договірною стороною 45 млн руб. на організацію війська «не менше 15 000 бійців» для боротьби за незалежність Республіки Горських Народів. Ці кошти мала передавати місія під керівництвом І.Красковського в міру формування загонів. Для практичної допомоги у формуванні армії горців УНР мала відряджати на Кавказ українських інструкторів. Натомість уряду Директорії пропонувалося вербувати в межах Горської Республіки добровольців-вершників «після зміцнення політичного становища Горської Республіки»⁸⁰. Пропозиція залишилася нереалізованою через поразку УНР у боротьбі з Добровольчою армією і неможливість «переїхати на Україну кому би то не було»⁸¹. Однак повідомлення про потребу підписання договору до МЗС УНР І.Красковський спрямував. На той час військову місію було ліквідовано, а М.Чеховський продовжував виконувати обов'язки військового аташе в місії УНР на Кавказі. Він устиг зібрати 2000 старшин, переважно українців, але переправити їх за браком коштів не міг.

В останній місяць осені І.Красковському довелося спростовувати неправдиву інформацію, опубліковану в газеті «Боротьба» 24 вересня і 7 листопада. Він застосував весь можливий спектр впливу: вербальні ноти до міністра закордонних справ Є.Гегечкорі, особисті зустрічі з ним та з послом Грузії в УНР В.Тевзаєю. У результаті він досяг часткових спростувань у пресі сфальсифікованих відомостей про військово-політичну ситуацію в Україні та звинувачень українського уряду на підставі повідомлень денікінського прес-бюро з Ростова-на-Дону в організації єврейських погромів⁸².

У січні 1920 р. місія та підпорядковані їй консульства взагалі залишилися практично без грошей і можливості отримати фінансування від уряду УНР. Зі свого боку генеральний консул УНР у Тифлісі Л.Лісняк намагався систематично відправляти до уряду фінансові звіти про стан справ консульства в будь-який можливий для того спосіб, у тому числі й з допомогою представників польської місії в Тифлісі. Відсутність фінансування роботи консульств

⁷⁸ Там само. – Спр.49. – Арк.87.

⁷⁹ Див.: Матвієнко В.М. Українська дипломатія 1917–1921 рр. на теренах постімперської Росії. – С.189–190.

⁸⁰ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.311а. – Арк.1.

⁸¹ Там само. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.46 зв.

⁸² Див.: Матвієнко В.М. Українська дипломатія 1917–1921 рр. на теренах постімперської Росії. – С.188.

генеральні консули сприймали як сигнали про їх закриття найближчим часом. Негативне ставлення до української місії демонстрували представництва держав Антанти. На припиненні діяльності віце-консульства в Батумі наполягала англійська влада. Ані англійці, ані французи не ставили візи на українські паспорти. Утім І.Красковському й А.Тишкевичу англійський губернатор «з огляду на те, що вони не знають ніякої України» зробив «пропозицію» взяти російські паспорти, на які невідкладно будуть поставлені візи, і залишити Кавказ⁸³. Голова місії такою пропозицією не скористався.

Не кращим було становище й консульства в Баку. Щоб не припинити діяльність консульств, І.Красковський знайшов вихід із ситуації в реалізації ідеї, яка обговорювалася на засіданнях очолюваної ним Консульської комісії при МЗС Української Держави, – запровадженні посади почесного консула. Таку пропозицію він зробив голові Бакинської української ради А.Голованеві. Однак той відмовився, мотивуючи похилим віком і великою зайнятістю. Не більше двох місяців пропрацював на посаді почесного консула й Агахан – майбутній засновник Бакинського науково-дослідного інституту травматології і відновлювальної хірургії, доктор медичних наук, професор Мір Абдульфатхан Рзахаї огли Талишинський⁸⁴. А в той бурхливий час він повернувся додому після закінчення медичного факультету Університету св. Володимира й роботи у Харківському госпіталі Товариства Червоного Хреста.

Наполегливі пошуки кандидатури почесного консула завершилися призначенням позаштатним консулом члена Української ради та її представника в азербайджанському парламенті, правника за освітою 36-річного уродженця Полтавщини⁸⁵ Василя Миколайовича Кужима, котрий уже мав досвід роботи у цій сфері. Він неодноразово звертався до представників влади у справі допомоги українцям та здійснював поїздки в райони їх компактного проживання з метою з'ясування умов побуту. Почесний консул констатував, що українці мешкають у Джеватському та Ленкоранському повітах області Муган, яку називали «третьою Україною», у дуже скрутному становищі (у зруйнованих будинках, без коштів, їжі й одягу), та просив про виділення їм земельних паїв для проведення сільськогосподарських робіт. Цей «досить культурний і трудящий народ»⁸⁶ умів вирощувати хліб, бавовник, чай, що мало б бути важливим для УНР з економічного погляду. У січні 1920 р. В.Кужим розпочав реєструвати українців і видавати їм національні паспорти. Із метою надання документам юридичної сили він звернувся до Міністерства закордонних справ і отримав гарантії визнання таких документів в Азербайджані. Задля допомоги підопічним землякам почесний консул домігся від уряду фінансової позики 150 тис. руб.⁸⁷ Однак І.Красковський такої позики не визнав з огляду на те, що він призначив В.Кужима тимчасово виконувати обов'язки консула винятково для здійснення реєстрації

⁸³ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.38. – Арк.13.

⁸⁴ *Гасымлы М.Дж., Купчик О.Р., Дамиров А.У.* Українско-азербайджанские политические отношения: история и современность. – С.90.

⁸⁵ Там же. – С.79.

⁸⁶ *Лотоцький С.* В Царгороді. – С.125.

⁸⁷ Там само. – С.147.

українських громадян та видавання їм національних документів, без пововажень укладати будь-які угоди, а тому повертати позику не збирався. Службове розслідування було безрезультатним. В.Кужим залишив Баку, за однією з версій, виконуючи функції дипломатичного кур'єра, і перевозючи документи до Кам'янця-Подільського – місця тимчасової дислокації уряду⁸⁸. Зі службового відрядження назад він так і не повернувся.

В умовах фінансової скрути голова української місії намагався шукати підтримки безпосередньо в міністра закордонних справ Грузії Є.Гегечкорі щодо надання матеріальної допомоги українцям Кавказу та Крайовій раді Криму. 12 лютого 1920 р. він звернувся, зокрема, із проханням про підтримку ідеї, висунутої українцями Сухумської округи щодо передання за пільговими цінами українській дипломатичній місії 30 пудів тютюну з тим, щоб українське представництво сприяло ввезенню у Грузію відповідної кількості хліба або інших потрібних продуктів харчування як тільки для цього складуться відповідні умови⁸⁹. У березні 1920 р. І.Красковський передав П.Горянському 20 тис. руб.⁹⁰ Як справедливо зазначав А.Іванець, «таке фінансування не могло йти в ніяке порівняння із, наприклад, фінансуванням більшовицьким центром своїх структур у Криму, а відповідно воно не могло помітно вплинути на політичну обстановку на підконтрольних білим територіях»⁹¹. Однак ця допомога мала політичне значення: Україна підтримувала українців Криму за будь-яких найскладніших обставин.

У цей час І.Красковський передав міністру закордонних справ демократичної Грузії й усім іноземним представникам у Тифлісі ноту-протест щодо виступу РНК РСФРР від імені України у справі мирних переговорів із Польщею. У документі наголошувалося, що єдиним законним урядом України є уряд УНР, «створений українським народом у процесі його боротьби за своє незалежне державне буття»⁹². Відтак український уряд заявляв, що він не веде війни з Польською Республікою, а Російська Радянська Республіка окупувала українські землі й попри ясно висловлену волю українського народу намагається долучити Україну до свого складу; що УНР не може визнати зобов'язання, які передбачалися б угодою між більшовицькою Росією й Польщею⁹³.

На «непорушній впевненості в незмінно дружніх стосунках між УНР і Грузинською Демократичною Республікою» наголошував дипломатичний представник України і в ноті-протесті проти розпорядження батумського військового губернатора К.Кука, оголошеного 16 травня начальником англійської поліції в Батумі віце-консулові УНР Є.Засядьку негайно припинити видавання українських національних паспортів із погрозою притягнення

⁸⁸ У 1920 р. В.Кужим емігрував до Німеччини, співпрацював із гетьманськими організаціями, редагував часопис «Нація в поході», був одружений із донькою П.Скоропадського Єлизаветою. Помер 1958 р. Похований в одній могилі зі П.Скоропадським на цвинтарі м. Оберсдорф.

⁸⁹ ЦДІАГ. – Ф.1861. – Оп.2. – Спр.130. – Арк.8–8 зв.

⁹⁰ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.50. – Арк.107.

⁹¹ Іванець А. Кримське питання в політиці Української Народної Республіки... – С.84.

⁹² ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.98.

⁹³ Там само.

до судової відповідальності в разі невиконання⁹⁴. Звертаючись до міністра закордонних справ Грузії, І.Красковський указував на порушення консульської екстериторіальності та просив про якнайшвидше відновлення у правах віце-консула й діяльності консульства з метою запобігання значній шкоді інтересам УНР⁹⁵.

Дії І.Красковського відповідали ключовим принципам зовнішньої політики уряду УНР, який опинився поза територією своєї держави. Більше того, він став одним з основних учасників руху за укладання союзу між Кубанню, Грузією, Північним Кавказом, Азербайджаном і Вірменією та долучення до нього УНР «при непохитній орієнтації на Захід»⁹⁶. 13 травня 1920 р. голова місії отримав лист зі Стамбула від повіреного у справах УНР у Туреччині Я.Токаржевського-Карашевича із завданням домогтися офіційного відрядження урядом Грузії посольства до уряду УНР, що слугувало б доказом визнання грузинською стороною незалежності УНР⁹⁷. Водночас стамбульський колега повідомляв про приїзд до посольства В.Кужима та його прохання про надання 50 тис. лір фінансової підтримки. Отримавши 25 тис. на транспортні витрати, посланець вирушив далі.

Голова місії вживав заходів щодо створення табору для примусово мобілізованих до Добровольчої армії українців, котрі відмовилися евакуюватися з цією армією у Грузію і Крим та висловили бажання боротися в Україні в лавах національної армії «за демократичні республіканські ідеї»⁹⁸. Вони перебували в концентраційних таборах разом з іншими інтернованими «добровольцями»⁹⁹. Звертаючись до міністра закордонних справ Демократичної Республіки Грузія, І.Красковський просив сприяння щодо створення в м. Поті спеціального табору винятково для українців. Ішлося про зосередження на одному майданчику розпорочених по всій Грузії українців. Тут вони мали очікувати на повернення в Україну¹⁰⁰. Передбачити час чекання було складно не лише з огляду на організаційні моменти, але ще й тому, що в Україні до влади прийшли більшовики, а уряд УНР діяв за межами рідної землі, не втрачаючи, утім, надії на повернення. Звернення українського представника міністр закордонних справ Грузії скерував до міністерств внутрішніх справ та військового «для висновку»¹⁰¹.

24 червня 1920 р. до Тифліса надійшли настанови міністра закордонних справ А.Ніковського щодо пріоритетів у подальшій діяльності українського представництва. У документі було враховано результати усної доповіді В.Кужима та ознайомлення міністра з письмовим звітом голови місії. Проведену І.Красковським роботу керівник зовнішньополітичного відомства

⁹⁴ Там само. – Арк.140.

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ Там само. – Арк.117–117 зв.

⁹⁷ Там само. – Арк.117 зв.

⁹⁸ ЦДАГ. – Ф.1861. – Оп.2. – Спр.12. – Арк.5.

⁹⁹ Там само. – Спр.185. – Арк.5.

¹⁰⁰ Там само. – Спр.12. – Арк.5.

¹⁰¹ Там само.

визнав «корисною»¹⁰². Тож і надалі йому доручалося дотримуватися головного напрямку закордонної політики УНР, який полягав у тому, щоб досягти визнання України «повним суб'єктом міжнародних відносин»¹⁰³ та підтримувати національні держави в їх прагненні до незалежного від більшовицької Росії життя. Особлива увага в настановах приверталася до необхідності сприяти якнайтіснішим контактам Кубані з Україною та об'єднання з Україною Криму з огляду на важливість виходу до моря, а також встановлення зносин із Донбасом. Ключове значення надавалося досягненню взаємного визнання УНР та Грузії, Азербайджана й Вірменії¹⁰⁴. До листа міністра додавалися датоване 25 червня 1920 р. вповноваження І.Красковському «бути представником Української Народної Республіки на Чорноморщині, Кубанщині і в Республіці Союзу Горських Народів – захищати там інтереси українських громадян і вести переговори по всяким політичним і економічним справам»¹⁰⁵. У цьому контексті особливе значення мало міжнародне визнання державної незалежності Азербайджану у січні 1920 р. У надісланій із цього приводу голові уряду Азербайджану Насіб-беку Усуббекову телеграмі І.Красковський висловив побажання успіхів у справі побудови «нового вільного державного життя» та впевненість у «нерозривності» дружби народів України й Азербайджану¹⁰⁶.

До завдань місії при цьому належало з'ясування становища українців на Кавказі. Щодо організації реєстрації українських громадян І.Красковський співпрацював із місцевими українськими громадами. У березні 1920 р. він отримав звіт щодо кількості українців в Абхазії, котрі мешкали як у суто українських селах (Спасіння, Стара й Нова Чернігівка, Полтавка, Володимирівка, Петропавлівка, Бомбори, Веселе, Парнаут), так і «в сумі з іншими націями» (Бакланівка, Дранди, Псхулати, Миколаївка), а також у містах (Сухумі, Гудаута, Гагри). Проблема реєстрації місією українських громадян полягала в тому, що багато з українців були записані в російських статистичних відомостях як «росіяни», значна частина українських родин виселилася під час революційних подій, багато кому не було чим заплатити членські внески за участь у діяльності української громади. З урахуванням можливої з цих причин похибки голова української громади в Абхазії подав до місії інформацію про зареєстрованих 225 її членів та просив матеріальної допомоги на розвиток української справи в Абхазії¹⁰⁷. Для організації переправлення українців, котрі бажали повернутися в Україну, І.Красковському вдалося організувати табір у Поті¹⁰⁸.

¹⁰² Див.: Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.): Документи і матеріали. – К., 2010. – С.401.

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ Там само. – С.402.

¹⁰⁵ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.149.

¹⁰⁶ Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917– 1924 рр.)... – С.376.

¹⁰⁷ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.50. – Арк.16.

¹⁰⁸ Синюк Б. Грузинсько-українські дипломатичні, економічні і громадські зв'язки на початку ХХ ст. – С.48.

В аналітичних звітах, які І.Красковський направляв до МЗС УНР, він детально висвітлював ставлення місцевого населення до української ідеї. За його спостереженнями, погляди щодо перспективи державного життя Кубані мали кардинально протилежні вектори: переважну більшість населення становили українці, котрі прагнули «повного об'єднання Кубані і України»¹⁰⁹, менша частина – росіяни – «рішуче тягнули до Росії»¹¹⁰. Ідею включення Кубані до складу України підтримувала й частина представників Кубанської крайової ради. І.Красковський уважав Кубань «форпостом української національної ідеї на Сході»¹¹¹, хоч усвідомлював, що «козачі країни» не дуже бажають боротьби з «імперіалізмом Росії» і сподіваються зберегти свої великі козацькі привілеї.

Наприкінці квітня 1920 р. І.Красковський провів спільне зібрання кубанської надзвичайної місії у Закавказзі та української дипломатичної місії на Кавказі, яке мало на меті розроблення проекту українсько-кубанського договору «братерського єднання» та через труднощі переговорного процесу тривало впродовж кількох днів (23, 27, 29 квітня й 1 травня)¹¹². У зібранні взяли участь голова кубанської місії у Закавказзі та голова Кубанської крайової ради Іван Петрович Тимошенко, члени місії Григорій Софронович Голуб, Володимир Іванович Ледомський, Іван Васильович Івасюк; члени Кубанського крайового уряду Ігнат Архипович Білий та Олександр Максимович Гордієнко. Українську сторону представляли І.Красковський, М.Чеховський, Андрій Оврамович (Абрамович) Петренко і Андрій Бенедиктович Тишкевич. Головував на зібранні І.Красковський. Керуючись наданим йому Директорією УНР 8 лютого 1919 р. дорученням увійти у зносини з урядом Кубані для встановлення тісних зв'язків, він уважав за можливе укласти договір між «правительством Української Народної Республіки і правительством Кубанського краю», хоч дипломатична місія не мала спеціального доручення на підписання такого акта. Головні позиції договору, зміст якого обговорювали на нараді, торкалися взаємного визнання незалежності держав та надання військової взаємодопомоги. У преамбулі наголошувалося на спільності завдань та інтересів народів України й Кубані в боротьбі за національне визволення, політичну незалежність. Зібрання вирішило не публікувати текст договору до моменту його затвердження урядом УНР¹¹³. Обов'язкова вимога стосувалася необхідності додатку – ноти кубанської місії з поясненням подій на Кубані й розриву з Добровольчою армією.

Офіційно до цього питання повернулися дещо згодом. Договір між урядом Української Народної Республіки та урядом Кубанського краю, що підтверджував взаємне визнання «політично незалежними і суверенними державами»¹¹⁴, було підписано лише 7 серпня 1920 р. у Варшаві. За

¹⁰⁹ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.39. – Арк.4.

¹¹⁰ Там само.

¹¹¹ Там само. – Арк.4 зв.

¹¹² Докл. див.: *Матвієнко В.М.* Українська дипломатія 1917–1921 рр. на теренах постімперської Росії. – С.111–117.

¹¹³ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.3. – Спр.39. – Арк.42 зв.

¹¹⁴ Див.: *Павлишин О.* З документів дипломатії Української Народної Республіки 1920–1921 рр.: Договір між УНР і Кубанським Краєм та ідея Союзу Причорноморських Держав //

справедливим зауваженням О.Павлишина, підписання договору зумовлював пошук нових союзників у протидії «більшовицькій експансії» на тлі втрати шансів на успіх українсько-польського союзу¹¹⁵. Акт передбачав підтримку сторонами один одного у спільній боротьбі за державну незалежність у сферах військовій, політичній, господарській та фінансовій і підлягав негайному внесенню на ратифікацію¹¹⁶.

На той час події на Кавказі розвивалися за іншим сценарієм. 26 травня 1920 р. Грузинська Демократична Республіка і РСФРР підписали в Москві мирний договір, однією з ключових вимог якого була заборона перебування на території Грузії представників та посадових осіб і груп, котрі претендували на роль уряду Росії або союзних із нею держав. І.Красковський стверджував у своїх дипломатичних звітах, що зробив усе можливе, аби цього не сталося, однак його зусилля були неспівмірними із заходами більшовиків. Керівникові місії доводилося діяти в умовах надзвичайно ускладненого зв'язку з центром: іноземні дипломатичні кур'єри у Грузію не їздили, єдиним каналом зв'язку було посольство УНР у Стамбулі¹¹⁷. Секретар посольства В.Приходько, давній знайомий І.Красковського по роботі у Союзі земств і міст Південно-Західного фронту надсилав йому інформацію від українського уряду та вказівки щодо діяльності, газети і книги українською мовою для українських осередків Кавказу. В умовах реальної можливості переходу влади до більшовиків голова місії отримав пряму вказівку надавати візи для тих, хто збирався виїхати, лише на українські документи, ставити візи на російські паспорти заборонялося¹¹⁸.

На початку червня офіційний орган – газета «Боротьба» опублікувала телеграму народного комісара закордонних справ і голови Раднаркому УСРР Х.Раковського з пропозицією Грузії про встановлення двосторонніх відносин між республіками. Реагуючи на новину, І.Красковський подав вербальну ноту до грузинського зовнішньополітичного відомства з роз'ясненням, що «єдино законним урядом України є уряд УНР, створений українським народом у процесі його боротьби за своє національне самовизначення і за своє незалежне державне буття»¹¹⁹.

Становище української місії ускладнювалося. У червні 1920 р. І.Красковський отримав від МЗС УНР повідомлення про те, що з метою економії державних коштів штати дипломатичних і консульських установ підлягають скороченню. Тож пропонувалося «одмовитись од послуг Генерального консула УНР у Тифлісі», передавши всі функції цієї посади надзвичайній дипломатичній місії УНР на Кавказі без збільшення числа співробітників шляхом утворення відповідного відділу в межах чинного штатного розпису¹²⁰.

Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. / Гол. ред. В.Ф.Верстюк. – Вип.9. – К., 2013. – С.393–395.

¹¹⁵ Там само. – С.384–385.

¹¹⁶ Там само. – С.394.

¹¹⁷ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.376. – Арк.24.

¹¹⁸ Там само. – Оп.3. – Спр.50. – Арк.32 зв.

¹¹⁹ Там само. – Арк.38–38 зв.

¹²⁰ Там само. – Оп.2. – Спр.311а. – Арк.4.

Серед інших документів, які вдалося отримати у червні 1920 р., було доручення міністра закордонних справ А. Ніковського, яке розширювало повноваження І. Красковського. Уряд УНР офіційно уповноважував його бути представником України «на Чорноморщині, Кубанщині і в Республіці Союзу Горських Народів», захищати там права українських громадян, вести переговори з політичних та економічних питань¹²¹. Міністр наголошував на потребі досягти якнайширших відносин із керівництвом Кубані, прохав надавати моральну підтримку Союзу Горських Народів в їхній боротьбі за незалежність, хоч на той час територію Дагестану й Чечні вже окупували більшовицькі війська. Організаційні зусилля І. Красковського у цій сфері завершилися підписанням договору між УНР і Кубанською Республікою у Варшаві 7 серпня 1920 р.

Відповідно до домовленості з міністром закордонних справ Демократичної Республіки Грузія Є. Гегечкорі, котрий перебував на цій посаді з листопада 1918 р., підтримував ідею Чорноморсько-Балтійського союзу і запевнив українського представника, що доки він керує закордонною політикою Грузії, становище місії не зміниться, деякий час українське національне представництво на Кавказі зберігало свій статус¹²².

Однак становище місії поступово набувало загрозливого характеру. Більшовики вимагали її ліквідації. Істотний вплив на подальшу перспективу діяльності справила, зокрема, скерована 20 вересня 1920 р. тимчасовим виконувачем обов'язків повноважного представника РСФРР у Грузії Л. Старком до МЗС Демократичної Республіки Грузія нота-протест, котра містила пряму вимогу припинити діяльність надзвичайної дипломатичної місії УНР на Кавказі та підпорядкованих їй консульських установ. Як особи, перебування котрих не бажано у Грузії, називалися І. Красковський, М. Чеховський, Л. Лісняк, Є. Засядько, А. Петренко. «Всі вказані організації і особи є Представництвом групи, що претендує на роль Уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки, що перебуває в союзі з РСФРР, і відповідно до п. 8-го ст. 5-ої Мирного договору, їх не можна терпіти на території Грузинської республіки», – наголошувалося в ноті¹²³. На цій підставі вимагалось поставити російського представника до відома, які заходи вживаються для припинення діяльності дипломатичних і консульських установ на території Грузії.

Уже 1 жовтня 1920 р. грузинська сторона надала відповідь за підписом виконувача обов'язків міністра закордонних справ К. Сабахтарішвілі. У ноті вказувалося, що українська місія прибула у Тифліс як офіційне представництво УНР і була визнана грузинським урядом¹²⁴. Водночас висловлювалася готовність застосувати до українських представників норму згаданої ст. 5 договору та доручити своєму представникові в Москві Г. Махарадзе розпочати переговори з представником УСРР щодо підписання мирної угоди¹²⁵. Тим

¹²¹ Там само. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.149.

¹²² Там само. – Оп.2. – Спр.270. – Арк.88 зв.

¹²³ Сидюк Б. Грузинсько-українські дипломатичні, економічні і громадські зв'язки на початку ХХ ст. – С.52.

¹²⁴ ЦДДАГ. – Ф.1861. – Оп.2. – Спр.207. – Арк.4.

¹²⁵ Там само.

самим грузинська сторона фактично зобов'язувалася припинити діяльність української місії.

І.Красковський вислав до місця осідку МЗС УНР секретаря місії А.Тишкевича з доповіддю про політичне становище на Кавказі, для отримання коштів на потреби установи й директив щодо подальшої діяльності. Однак ані коштів, ані директив керівник місії не одержав. Не повернувся до місця призначення й секретар місії. Його обов'язки виконував А.Петренко.

25 листопада 1920 р. І.Красковський надіслав указівку генеральному консулові в Тифлісі про припинення роботи консульства. Керуючий посольством у Стамбулі І.Токаржевський-Карашевич, своєю чергою, надіслав вказівки консулам Є.Засядьку та Л.Лісняку щодо закриття установ. Однак за браком коштів (провину за відсутність фінансування консульства І.Красковський покладав на Є.Засядька) виїхати й вивезти архіви з міст перебування вони не змогли¹²⁶.

І.Красковському вдалося зберегти місію до моменту, поки більшовики «не набрали до Грузії такої сили, що і самому уряду Грузинської Демократичної Республіки було важко з ними боротися»¹²⁷. До того ж можливий приїзд у місто місії радянської України відповідно до підписаного 31 січня 1921 р. договору між Українською СРР і Грузинською Демократичною Республікою¹²⁸ загрожував існуванню української місії та консульств у Батумі й Тифлісі¹²⁹. Міністр Є.Гегечкорі залишив столицю та виїхав до Парижа під приводом організації офіційного визнання Грузії Радою чотирьох¹³⁰. Голова уряду Грузинської Демократичної Республіки Н.Жорданія запросив І.Красковського на аудієнцію. Розмова була складною. Запевнюючи в незмінності ставлення грузинського народу до народу українського, «непохитності дружніх взаємовідносин» до національного українського уряду та його представництва на Кавказі, Н.Жорданія пояснив, що далі перебування місії під керівництвом І.Красковського на Кавказі може стати для більшовиків *casus belli*, а тому він має організувати виїзд диппредставництва під будь-яким приводом. На пропозицію І.Красковського повернути вірчі грамоти грузинський посадовець запевнив, що не бажає розриву дипломатичних відносин з УНР, лише політичні обставини змушують шукати такий вихід із ситуації. Досвідчений дипломат І.Красковський, не маючи відповідних указівок і матеріального забезпечення від українського уряду, організував «інформаційну заслону» щодо основної – політичної – причини від'їзду місії.

Місцева преса одноставно повідомляла, що І.Красковський офіційно виїхав із Грузії «для докладу» уряду УНР і для участі у з'їзді закордонних представників країни¹³¹. Гроші на організацію від'їзду здобув від продажу особистих речей та позичив у представника кубанських кооперативів

¹²⁶ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.564. – Арк.1.

¹²⁷ Там само. – Спр.270. – Арк.89.

¹²⁸ *Бежуашвілі А.* Консульство в Харкові // *Хроніка-2000*. – Вип.47/48. – С.45–46.

¹²⁹ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.564. – Арк.1.

¹³⁰ Докл. див.: *Матвієнко В.М.* Українська дипломатія 1917–1921 рр. на теренах постімперської Росії. – С.197–198.

¹³¹ ЦДАВО України. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.270. – Арк.89.

А.Кучерявенка з обіцянкою повернути не пізніше 25 березня 1921 р. Для перевезення архіву місії І.Красковський удався до послуг приватної чехословацької фірми. Планувалося забрати архів у Празі за фінансової допомоги очолюваної М.Славинським надзвичайної дипломатичної місії УНР, що перебувала у цьому місці. Про обставини від'їзду грузинське МЗС повідомило свого посла в Туреччині Гоґолішвілі, котрий, своєю чергою, поінформував українського представника І.Токаржевського-Карашевича.

Залишаючи посаду, І.Красковський намагався зберегти найменшу можливість захисту українських громадян. Він провів нараду з генеральним консулом Л.Лісняком та членами місії А.Петренком і військовим аташе М.Чеховським. Його ідея полягала в дорученні опіки над українськими громадянами в умовах приходу більшовиків не «офіційним представникам українського уряду», а головам українських громад, якими фактично були ті самі особи: полковник М.Чеховський очолив громаду в Тифлісі, Волошинов – у Сухумі, Є.Засядько – у Батумі¹³². Проте саме відносини з підпорядкованими І.Красковському консулами становили другу причину (суб'єктивного характеру), яка негативно відбилася на оцінці урядом УНР діяльності місії.

Шлях І.Красковського з Тифліса лежав через Батумі та Стамбул і не мав остаточної кінцевої точки. На гроші, отримані від продажу меблів і доньчиного рояля, він купив квитки на пароплав, чи не останній, який зміг вийти з порту в Батумі. Розташувалися з родиною в каюті на кормі, біля гуркотливого машинного відділення. Під час зупинки у Стамбулі І.Красковський зустрівся з управителем українського посольства І.Токаржевським-Карашевичем, докладно доповів йому про причини припинення діяльності кавказької місії¹³³. Добравшись до Праги, він опинився перед проблемою отримання архіву з Північно-Західного вокзалу міста, який не міг забрати через брак коштів на сплату за його зберігання¹³⁴. Подолавши й ці труднощі, дипломат вирушив до Відня. Офіційним листом від 19 лютого 1921 р. на бланку місії він просив посла УНР в Австрії М.Василька про зустріч для з'ясування фінансових справ очолюваного ним дипломатичного представництва УНР та ділової бесіди¹³⁵. Рапорт про звільнення від обов'язків голови надзвичайної дипмісії на Кавказі та офіційну її ліквідацію з виплатою відповідних боргів І.Красковський подав 11 квітня 1921 р. Реалізувати поставлені в ухваленій Радою Народних Міністрів УНР у квітні 1921 р. інструкції щодо підготовки та організації конференції й союзу причорноморських держав, якою передбачалося підписання відповідних угод між Україною та урядами Азербайджану, Вірменії, Грузії¹³⁶, він уже не мав жодної можливості.

Таким чином, попри всі зусилля І.Красковського щодо забезпечення існування українського дипломатичного представництва на Кавказі, на відновлення його діяльності сподівань не залишилося. За час існування місії

¹³² Там само. – Арк.89 зв.

¹³³ Там само. – Спр.564. – Арк.1.

¹³⁴ Там само. – Спр.270. – Арк.53.

¹³⁵ Там само. – Оп.3. – Спр.49. – Арк.180.

¹³⁶ Див.: Павлишин О. З документів дипломатії Української Народної Республіки 1920–1921 рр. ... – С.390, 397–398.

УНР у Тифлісі вона стала центром українства на Кавказі, Кубані, Криму. І.Красковському вдалося підготувати проекти міждержавних договорів (зокрема між УНР та Кубанською Республікою) і провести їх обговорення; забезпечити в межах своїх повноважень реєстрацію українців та систематично популяризувати українську ідею. Заслуга голови місії полягала й у залученні широкого кола політичних діячів до обговорення ідеї створення Чорноморсько-Балтійського союзу. Значною у започаткуванні практичної діяльності консульських установ була апробація інституту почесних консулів. Призначений ним на цю посаду В.Кужим зумів довести користь такого інституту в умовах втрати державної території та гострого недофінансування.

REFERENCES

1. Bezhuashvili, A. (2002). Ukraina i Gruzii: dyplomatychni vidnosyny 1918–1920 rokiv. *Ukraina – Gruzii: Khronika 2000: Ukrains'kyi kul'turolohichni al'manakh*, 47–48, 20–25; 26–110. [in Ukrainian].
2. Datskiv, I.B. (2009). *Dyplomatiia ukrains'kykh derzhavnykh utvoren' u zakhysti natsional'nykh interesiv 1917–1923 rr.* Ternopil': Aston. [in Ukrainian].
3. Gasymlı, M.Dzh., Kupchik, O.R., Damirov, A.U. (2014). *Ukrainsko-azerbajdzhanskіe otnosheniya: istoriya i sovremennost.* (2th. ed). Kyiv: Izd. dom Dmitrija Burago. [in Russian].
4. Hai-Nyzhnyk, P. (2017). Ukraina – Gruzii: stanovlennia mizhderzhavnykh ta dyplomatychnykh vzaiemyn (1917–1921 rr.). *Ukraina dyplomatychna*, XVIII, 124–142. [in Ukrainian].
5. Ivanets', A.V. (2016). *Kryms'ke pytannia v politytsi Ukrains'koi Narodnoi Respubliky periodu Dyrektorii (kinets' 1918–1920 rr.). (Candidate's thesis).* Kyiv. [in Ukrainian].
6. Karamash, S. (2013). Novi vidomosti pro Vasyliia Kuzhyma – dyplomata i vitse-konsula Ukrainy v Azerbaidzhans'kii Demokratychnii Respublitsi. *Lider dvokh epok: Azerbaidzhans'ko-ukrains'ki vidnosyny cherez pryzmu zhyttia i diial'nosti Geidara Aliieva.*, 218–225. [in Ukrainian].
7. Kiladze, Symon. (2001). Nevidomi storinky dyplomatii. *Khronika-2000: Ukrayins'kyi kul'turolohichni al'manakh*, 43 : Ukraina – Gruzii, 27–33. [in Ukrainian].
8. Matiash, Iryna (2016). Z Podlasia do Kijowa. Wkład Iwana Kraskowskiego w organizację ukraińskiej służby dyplomatycznej i konsularnej w latach 1918–1924. Migracje a tożsamość narodowa mieszkańców Europy Wschodniej w XIX i na początku XX wieku / pod red. Doroty Michaluk, 255–282. Ciechanowiec. [in Polish].
9. Matviienko, V. (2002). *Ukrains'ka dyplomatiia 1917–1921 rokiv na terenakh postimpers'koi Rosii.* Kyiv: Kyivs'kyi un-t. [in Ukrainian].
10. Matviienko, V. (2008). Na shliakhu rozbudovy dyplomatychnoi sluzhby: pershi vidomstva zakordonnykh sprav Ukrainy. *Ukrayina dyplomatychna: nauk. shchorichnyk*, 9, 160–170. [in Ukrainian].
11. Matiash, Iryna. (2017). Vnesok bilorusa Ivana Kraskov'skoho u formuvannia ukrains'koi dyplomatii (1918–1921 rr.). *Ukraina – Yeuropa – Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats'. Serii: Istorii, mizhnarodni vidnosyny*, 19, 314–329. [in Ukrainian].
12. Matiash, Iryna. (2017). «Tse ne roman, ale istorychnyi dokument, yakyi, mozhe, dopomozhe nashym nashchadkam zrozumity tsiu dobu velykykh zmin» (Zi spohadiv Liudmyly Kraskov'skoi pro bat'ka). *Ukrains'kyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 4 (535), 177–198. [in Ukrainian].
13. Pavlyshyn, O. (2013). Z dokumentiv dyplomatii Ukrains'koi Narodnoi Respubliky 1920–1921 rr.: Dohovir mizh UNR i Kubans'kym Kraiem ta ideia Soiuzu Prychornomors'kykh Derzhav. *Problemy vyvchennia istorii Ukrains'koi revoliutsii 1917–1921 rokiv.* (9), 393–395. [in Ukrainian].

14. Polovyi, R. (n.d.). Mykola Riabovol – velykyi ukrains'ko-kubans'kyi politychnyi diiach. Kubans'ka Ukraina. Retrieved from: <http://ukrlife.org/main/kubann/riabovol.html>. [in Ukrainian].
15. Syniuk, B. (2007). Gruzyns'ko-ukrains'ki dyplomatychni, ekonomichni i hromads'ki zviazky na pochatku XX st. Zb. m-liv naukovo-praktychnoi konferentsii: *Dyplomatychni, hromads'ki ta ekonomichni vidnosyny mizh Ukrain's'koiu Narodnoiu Respublikoiu ta Gruzyns'koiu Demokratychnoiu Respublikoiu u 1917–1922 rr.* (pp.44–60.). Tbilisi. [in Ukrainian].
16. Tagyrzade, Adalet, Karamash, Sergej (2014). Novye dokumentalnye svedenija o V.N.Kuzhime (1884–1958). *Tsyvilizatsija*, 8, 140–150. [in Russian].
17. Trus, M. (2013). Z arkhivau Lyudmily Kraskouskaj; Z gistoryi rodu Kraskouskikh. *Zapisy Belarussian Instityte of Arts and Sciences*, 36, 130. [in Belorussian].
18. Zubko, O., Trus, M. (2008). Bilorus'kyi slid v ukrains'kii dyplomatii: (kryz' pryizmu zhyttia Ivana Kraskov's'koho). *Kyivs'ka starovyna*, 4, 92–101. [in Ukrainian].

IRYNA MATIASH

Doctor of Historical Sciences (Dr. hab. in History), Leading Research Fellow,
Department of History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), matio@ukr.net

ACTIVITY OF THE EXTRAORDINARY DIPLOMATIC MISSION OF UPR IN CAUCASUS (1919–1921)

The article describes the main approaches and activity problems of the Extraordinary diplomatic mission of the Ukrainian People's Republic in the Caucasus from the time of its foundation in January 1919 to resignation of I.Kraskov's'kyi and the termination of the existence of the diplomatic mission in April 1921. The aim of the research was to clarify purposes and functions of the Ukrainian diplomatic mission in the conditions of the displacement of the Government of the UPR from the state territory by the Bolsheviks; the catastrophic financial situation of the foreign policy department that forced the systematic reduction of the financing and cut down the staff of the diplomatic institutions; lack of reliable support by the foreign states of the struggle of independent Ukraine against Russian Bolshevism and the official recognition of the state in the world. The track records of the Ukrainian and Foreign historiography were taken into consideration in the article. The originality of the research is ensured by the use of little-known archival information from the Central State Historical Archive of Georgia, the Division of Rare Books and Manuscripts of the Yakub Kolas Central Library of the National Academy of Sciences of Belarus, and the Central State Archive of Public Associations of Ukraine. It was investigated that I.Kraskov's'kyi managed to prepare projects of interstate agreements (in particular, between the UPR and the Kuban Republic) and to discuss them; ensure the registration of Ukrainians in the area of their powers and systematically popularize the Ukrainian idea, involve a wide range of politicians in discussing the idea of establishing the Black Sea – the Baltic Union, and establish an institute of honorary consuls. The intention of the Ukrainian community in the Crimea to resist Russification and I.Kraskov's'kyi's role in providing consular protection for the Crimean Ukrainians are highlighted. It was proved that the diplomatic mission during its existence had become the center of Ukrainianity in the Caucasus, Kuban and Crimea. The Ukrainian diplomat representatives who worked in the Caucasus were characterized.

Keywords: extraordinary diplomatic mission of the UPR in the Caucasus, Crimea, Kraskov's'kyi, Lisniak, Kulyns'kyi, Black Sea –Baltic Union.